

Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus

Eläkejärjestelmä, ympäristö ja tulevaisuuden liikkumavara

**ATTE HARJANNE
TERO LUNDSTEDT
JUSSI PYYKKÖNEN**

© 2024 Libera-säätiö
Liberan julkaisusarja
Marraskuu 2024
Ajatuspaja Libera
Sepänkatu 9, 00150 Helsinki
www.libera.fi

Kannen kuva: KIMO / Unsplash
Julkaisija: Libera-säätiö
Paino: Star Offset Oy, Helsinki
Taitto: Lea-Maija Laitinen, www.leamaija.works

ISBN: 978-952-280-093-0, liimattu
ISBN: 978-952-280-094-7, pdf

libera

ATTE HARJANNE

TERO LUNDSTEDT

JUSSI PYYKKÖNEN

Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus

Eläkejärjestelmä, ympäristö ja
tulevaisuuden liikkumavara

Sisällys

1. Toteutuuko Suomessa mahdollisuuksien tasa-arvo sukupolvien välillä?	9
Johdanto	9
Sukupolvien välinen tasa-arvo.....	10
Uusi yhteiskuntasopimus.....	11
2. Luonnon kustannuksella vaurastuneen maan erityinen luontosuhde – sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus Suomessa ilmaston ja luonnon näkökulmasta	13
Ilmastonmuutos, luontokato ja oikeudenmukaisuus.....	14
Päästöillä rakennettua hyvinvointia	17
Vaurautta luonnon kustannuksella.....	18
Ilmasto, luonto ja jännitteet yhteiskunnassa	20
Oikeudenmukaisuus ja vapaudet siirtymässä.....	22
Eväitä sukupolvien väliseen oikeudenmukaisuuteen	24
3. Suomalaisen eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuus	29
Hyvinvointivaltio luotiin aikana, jolloin eläkeläisten määrä oli pieni.....	29
Eläkkeet kaappaavat jättiosan palkastasi.....	32
Eläkejärjestelmä määrää ja valtio vikisee	34
Eläkejärjestelmä määrää ja kansalainen vikisee	36
Onko minulla vapautta laskea eläkettäni?.....	37
Mitä siis voimme tehdä?.....	38
4. Tämän päivän vastuunpakoilu on ajattelun köyhyyttä	43
Itsekkäät sukupolvet.....	43
Oikeudenmukaisempi yhteiskunta.....	45
Kustannustehokkuuden aikahorisontti	46
Lopetetaan tulevaisuudelta varastaminen tänään	48
Liite.....	50
Lähteet.....	51

TIIVISTELMÄ

- Onnistuvatko tämänhetkiset sukupolvet tuottamaan seuraavien sukupolvien hyvinvointiyhteiskunnan? Tällä hetkellä Suomi on kaikissa todennäköisissä skenaarioissa rikkomassa sukupolvien välisen yhteiskuntasopimuksen ja jättämässä laskun tämänhetkisen elintason ylläpitämisestä tuleville sukupolville.
- Sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta on vaikeaa saavuttaa tilanteessa, jossa eri sukupolvet ovat rakentaneet elämänsä niin erilaisissa asetelmissa. Paine tasoittaa ympäristöpolitiikan kuluja ja tasapuolistaa eläkejärjestelmää kasvaa silti jatkuvasti.
- Ilmasto- ja luontopolitiikassa esitämme kattavampaa haittojen ja hyötyjen hinnoittelua sekä yksittäisiin haittoihin kohdentuvia hintamekanismeja, kuten maankäytön muutosmaksua sekä vinouttavien veroetujen ja yritystukien purkamista. Hiiliosingolla tai vastaavalla “luontorahalla” voidaan ostaa ympäristötoimille hyväksyttävyyttä kustannustehokkaasti, reilusti ja kannustimia vääristämättä.
- Ehdotamme myös kumulatiivisten ympäristövaikutusten kirjanpitoa päätöksenteossa, millä ehkäistään toimien siirtämistä tulevaisuuteen, sekä ilmaston ja luonnon kustannuksella ansaitun hyödyn huomioimista eläkejärjestelmässä ja perintöverotuksessa. Perinnön yhteydessä ekologisella kompensatiolla saisi mallissa kevyemmän verokohtelun.
- Eläkejärjestelmää tulee muokata merkittävästi oikeudenmukaisemmaksi ikäluokkien välillä. Esitämme työeläkkeiden indeksikorotuksien jarruttamista mekanismeilla, joka varmistaa kolmen miljardin sopeutusvaikutuksen pitkällä aikavälillä, sekä työttömyyden ja opiskelujen ajalta kertyvistä eläkekattumista luopumista.

- Esitämme myös alimman eläkeiän nostamista kahdella vuodella säilyttäen edelleen kytkös elinajanodotteeseen. Suuret ikäluokat päästettiin liian aikaisin eläkkeelle. Eläköityvät henkilöt ovat terveytensä ja elämäntapojensa puolesta pikemmin myöhäiskeski-ikäisiä kuin vanhoja.
- Viimeiseksi esitämme työeläkkeisiin asetettavaa eläkekattoa, kuten meillä on jo kansaneläkkeissä. Eläkekatto tulisi asettaa esim. Ruotsin mallin mukaisesti ja luonnollisesti pakollisia eläkemaksuja rajoitettaisiin samassa suhteessa eläkekaton ylittävien henkilöiden osalta.

Kirjoittajat

TERO LUNDSTEDT johtaa Liberan kaikkea sisällöntuotantoa. Oikeustieteen tohtorina hän on tehnyt monipuolisesti tutkimusta oikeustieteen ja politiikan aloilta.

ATTE HARJANNE on kansanedustaja, diplomi-insinööri ja ilmastonmuutostutkija.

JUSSI PYYKKÖNEN on talouteen, tilastoihin ja sopimukseen keskittynyt konsultti, jonka erityisenä kiinnostuksen kohteena on julkisen talouden kestävyys.

Toteutuuko Suomessa mahdollisuuksien tasa-arvo sukupolvien välillä?

TERO LUNDSTEDT

Johdanto

SUOMEA PIDETÄÄN muiden Pohjoismaiden ohella monella tavoin tasa-arvon mallimaana. Hyvinvointivaltion yksi tärkeimpiä tehtäviä onkin antaa kaikille ihmisille yhtäläiset edellytykset tavoitella menestystä, onnellisuutta ja hyvää elämää – mitä ikinä tämä kullekin yksilölle tarkoittaa. Yhteiskunnan rakenteiden tulee maksimoida kaikkien mahdollisuudet hyödyntää potentiaaliaan haluamallaan tavalla.

Ratkaisevia tekijöitä yksilön menestykselle tulee olla hänen kykynsä, tahtonsa ja panostuksensa. Menestykseen ei taas saa vaikuttaa hänen sosio-ekonominen taustansa, sukupuolensa, tai mahdollinen vähemmistö-asemansa. Tätä kutsutaan mahdollisuuksien tasa-arvoksi.

Suomessa on niin herttainen yksimielisyys sosiaalisesta tasa-arvosta, ettei mikään poliittinen voima kyseenalaista tätä pyrkimystä. Sen sijaan oikeisto-vasemmisto väittely tyypistyy tyypillisesti siihen, tuleeko pyrkiä mahdollisuuksien tasa-arvon sijaan lopputulosten tasa-arvoon.

Tässä julkaisussa kirjoittajakaartimme ei kuitenkaan käsittele tätä kysymystä, vaan periaatteellisesti paljon suurempaa tasa-arvo-ongelmaa Suomessa: ovatko tulevien sukupolvien mahdollisuudet yhtä tasa-arvoisia kuin meillä juuri nyt?

Sukupolvien välinen tasa-arvo

TÄMÄNHETKISET SUKUPOLVET joko tuottavat tai epäonnistuvat tuottaamaan seuraavien sukupolvien hyvinvointiyhteiskunnan. Jos keskinäinen riitelymme ja vaikeiden päätösten välttely halvaannuttavat päätöksenteon tänään, on todennäköistä että kavennamme ihmisten liikkumatilaa huomenna.

Ottaen huomioon maamme kasaantuvat ongelmat suhteessa eläkejärjestelmään, ympäristöön ja julkisen talouden tasapainoon, vaikuttaa siltä että lyhyen aikavälin poliittiset kiistelyt uhkaavat jättää laskun tämänhetkisen elintasomme ylläpitämisestä tuleville sukupolville.

Olemme siis rikkomassa sukupolvien välisten mahdollisuuksien tasa-arvon suhteessa äänettämiin yhtiömiehiimme – alle äänestysikäisiin sekä vielä syntyttömiin ihmisiin. Heidän edunvalvontansa pettää pahemman kerran.

Tämän vuoksi tämä Ajatuspaja Liberan julkaisu esittää konkreettisia askelmerkkejä sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden turvaamiseksi Suomessa.

Ympäristöosiossa ilmastotutkija ja vihreiden eduskuntaryhmän entinen puheenjohtaja Atte Harjanne osoittaa suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan olevan rakennettu ilmaston ja luonnon näkökulmasta velaksi.

Samalla kun lasku eläkkeistä ja ikääntyneiden palveluista jokaista työkäistä kohti kasvaa, nuoremmat ikäpolvet ovat bonuksena perimässä ilmastokriisiin varautumattoman ja luonnoltaan köyhtyvän Suomen. Osio päättyy viiteen konkreettiseen ehdotukseen, joilla tehdä tulevaisuudenkin Suomelle oikeudenmukaista ympäristöpolitiikkaa.

Eläkeosiossa VTM ja konsultti Jussi Pyykkönen kirjoittaa sukupolvien välisestä eläke-ketjukirjeestä ja siitä, miten järjestelmää pitäisi muokata aidosti tasa-arvoisempaan, tuottavampaan ja yksilökeskeisempään suuntaan. Nykyjärjestelmä kärsii sukupolvien välisestä epäoikeudenmukaisuudesta ja demokratia-vajeesta, ja vie liikkumavaraa kaikelta muulta politiikalta. Osio päättyy konkreettisiin muutosehdotuksiin, joilla edellä esitetyt viat korjataan.

Raportin päättävässä julkistalouden osiossa kirjoitan ajattelun köyhyydestä, eli siitä, miten lyhytnäköistä on tekohengittää nykyisen kokoista valtiota velaksi. Hyvinvointivaltion palvelutaso on joka tapauksessa jossain vaiheessa pakko sovittaa yhteen kansantalouden maksukyvyyn kanssa. Tämän väistämättömän päätöksen viivästyttäminen vain pahentaa tilannetta ja on käytännössä tulevaisuudelta varastamista.

Uusi yhteiskuntasopimus

SUOMALAISET VERONMAKSAJAT kärsivät maailman korkeimpiin kuuluvaan kokonaisveroasteeseen.

Vastineeksi siitä he saavat jyrkästi velkaantuvan, priorisointiin kykenemättömän, palvelulupauksessaan jo nyt epäonnistuvan ja tulevaisuudelta lyhytnäköisen itsekkäästi varastavan valtion.

Yhtälö ei toimi ja siksi Suomi tarvitsee kipeästi sukupolvien välisen yhteiskuntasopimuksen. Tämä edellyttää päättäjiltä kaukonäköisyyttä ja vastuuntuntoa, kun tulevat sukupolvet eivät ole vielä täällä kirittämässä päätöksiä.

Uusi sopimus tarvitaan, jotta välttämättömät päätökset suhteessa eläkkeisiin, ympäristöön ja julkishallinnon sopeuttamiseen voidaan saada aikaan kestävästi, ilman edestakaista poukkoilua.

Yhteiskuntasopimuksen tuleekin olla laaja, yli vaalikausien kestävä yhteisymmärrys, johon on konsultoitu laajasti erilaisia eturyhmiä ja kansaisyhteiskunnan toimijoita.

Lopputuloksen tulee turvata ympäristön tila, varmistaa kustannusten ja hyötyjen oikeudenmukainen jakautuminen sukupolvien välillä, onnistua tässä kunnioittaen yksilön vapauksia mahdollisimman laajalti, ja vielä olla hyvin yleisellä tasolla suurelle enemmistölle hyväksyttävissä.

Tällaisen laajan yhteisymmärryksen ja yhteisten nimittäjien identifiointi ei tule olemaan helppoa, varsinkin ottaen huomioon äänettömien yhtiömiesten edunvalvonnan haasteet.

Mutta se on välttämätöntä, ettemme aiheuta nykypäivän itsekkyydellä sukupolvien välistä konfliktia.

LUONNON KUSTANNUKSELLE VAURASTUNEEN
MAAN ERITYINEN LUONTOSUHDE

Sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus Suomessa ilmaston ja luonnon näkökulmasta

ATTE HARJANNE

ILMASTONMUUTOS JA luontokato ovat mitä suurimmassa määrin sukupolvet ylittäviä ilmiöitä, joiden yhteydessä kysymys sukupolvien välisestä oikeudenmukaisuudesta on erittäin relevantti.

Suomi vaurastui 1900-luvun kuluessa köyhästä maatalousvaltaisesta taloudesta teollistuneeksi, kattavaksi hyvinvointiyhteiskunnaksi. Tämän kehityksen teki suurelta osin mahdolliseksi laajamittainen edullisen fossiilienergian käyttö sekä luonnon kestokyvyn ylittänyt luonnonvarojen hyödyntäminen. Suomi on kuormittanut globaalia ilmakehää väestön kokoon nähden merkittäväillä kumulatiivisilla hiilipäästöillä ja tuhonnut ja köyhdyttänyt suo-, metsä- ja virtavesiekosysteemejä koko maan mitassa metsäteollisuuden raaka-aineiden ja vesivoiman tuottamiseksi.

Nykyiset sukupolvet ovat kaksijakoisessa tilanteessa, jossa he ovat kiistatta hyötyneet taloudellisesti, mutta perineet ja perimässä ilmasto-velkaa ja köyhtyneen Suomen luonnon. Samalla 2000-luvun edetessä ilmastonmuutos ja luontokato ovat entistä akuutimpia uhkia koko taloudelle ja hyvinvoinnille, ja niiden hillintä ja pysäyttäminen vaativat nyt nopeita, vaikuttavia ja osin vaikeita toimia, kuten liikkumiseen, asumiseen ja omistamiseen liittyvää sääntelyä.

Onkin perusteltua pohtia, millä tavoin sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus on toteutunut Suomen ilmasto- ja luontopolitiikassa, ja miten se tulisi huomioida nyt ja jatkossa päätöksenteossa.

Ilmastonmuutos, luontokato ja oikeudenmukaisuus

NYKYINEN GLOBAALI talous ylittää ympäristön kestävät rajat selvästi. Tukholman yliopiston resilienssi- ja kestävyystieteen tutkimuskeskus arvioi, että niin sanotuista yhdeksästä planetaarisesta rajasta kuuden turvalliset rajat ylitetään jo¹.

Ympäristönmuutoksen kaksi keskeisintä laaja-alaista ilmiötä ovat ilmastonmuutos ja luontokato, eli maapallon ihmisperäisestä säteilytaaseen muutoksesta johtuva ilmaston nopea lämpeneminen ja luonnon monimuotoisuuden köyhtyminen. Ilmiöt ovat tiiviisti kytköksissä toisiinsa: ilmastonmuutos kiihdyttää luontokatoa, luontokato heikentää sopeutumiskykyä ilmastonmuutokseen ja maankäytön muutokset ovat kummankin vaarallisen kehityksen ajureita.

Ilmastonmuutoksen hillintää ja luontokadon torjuntaa ohjaa kansainvälinen sopimusjärjestelmä, jota on kehitetty vuoden 1992 Rio De Janeiron Earth Summit -kokouksesta alkaen. Ilmastopolitiikan ohjaavan kehikon muodostaa vuonna 2015 solmittu Pariisin sopimus, jonka tavoitteena on rajata ilmaston lämpeneminen selkeästi 2 °C rajan alle, ja mielellään alle 1,5 °C rajan. Lämpenemisen rajoittaminen 1,5 asteeseen ilman väliaikaista ylitystä on kuitenkin enää mahdollista vain teoriassa.

Luonnon monimuotoisuuden osalta vuonna 2022 sovittu Kunming-Montrealin kehys tavoittelee luontokadon pysäyttämistä ja asettaa muun muassa kattavia tavoitteita maa- ja merialueiden suojelulle. Vuodelle 2020 asetettuja, aiempia YK:n biodiversiteettisopimuksen puitteissa sovittuja tavoitteita ei saavutettu.

Suomi on sitoutunut sekä Pariisin sopimuksen että Kunming-Montrealin kehityksen tavoitteisiin ja kansallinen ilmastolaki linjaa tavoitteeksi hiilineutraalin Suomen vuoteen 2035 mennessä. Euroopan Unionilla on lisäksi Pariisin sopimuksen ja Kunming-Montrealin kehityksen mukaisia tarkempia ilmastoon ja luontoon liittyviä tavoitteita, jotka ohjaavat unionin sääntelyä.

Sekä ilmastonmuutos että luontokato ovat sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden kannalta ilmeisen ohittamattomia kysymyksiä. Vaikka muutosnopeus on geologisessa ajassa hurja, on se talouden ja ihmisyksilön perspektiivistä verrattain hidas. Omien valintojen ja toteutetun politiikan seuraukset eivät ole välittömiä, vaan realisoituvat vuosien ja vuosikymmenien, jopa vuosisadan, aikajännteellä.

Ilmastonmuutoksen ja luontokadon kaltaisten ilmiöiden seuraaminen arjessa on vaikeaa myös luonnollisen vaihtelun ja niin sanotun muuttuvan

lähtötason perspektiiviharhan² takia. Vaikka kyse on kiistatta kriiseistä, heikentää kriisien hitaus ja välittömän vaaran tunteen puuttuminen myös poliittista kykyä tarttua vaadittuihin toimiin³.

Talouden näkökulmasta sekä ilmastonmuutoksessa että luontokadossa on usein kyse lyhyen aikavälin hyötyjen tavoittelusta pidemmän aikavälin hyvinvoinnin kustannuksella. Taloustieteilijä Nicholas Sternin raportti⁴ nosti ilmastonmuutoksen kustannukset, markkinoiden epäonnistumisen ja etupainotteisen hillinnän hyödyt laajasti yleiseen keskusteluun vuonna 2006, ja taloustieteilijä Partha Dasguptan vastaava raportti luonnon monimuotoisuuden talousvaikutuksista vuodelta 2021⁵ nosti vastaavat näkökulmat esiin luontokadon osalta. Näin laaja-alaisten ja kompleksisten, perustavanlaatuisesti koko talouden ja hyvinvoinnin fysikaaliseen pohjaan vaikuttavien ilmiöiden talousvaikutusten mallinnus on vaikeaa, mutta on käytännössä täysin selvää, että niiden hillinnässä epäonnistumisen kustannukset ovat katastrofaaliset verrattuna hillinnän lyhyen aikavälin kustannuksiin.

Päästövähennykset eivät toki läheskään aina tarkoita kustannuksia, vaan niihin liittyvät investoinnit ovat usein aidosti kannattavia myös euroissa mitattuna. Esimerkkejä kotitalouksien tasolla ovat sähköautot ja maalämpö, jotka tyypillisesti maksavat itsensä takaisin alempina käyttökuluina. Pienituloisille investointien rahoittaminen on kuitenkin pääsääntöisesti vaikeampaa, joten tämä on myös oikeudenmukaisuuskysymys.

Yhtäläisyyksien ohella ilmastonmuutoksessa ja luontokadossa on ilmiöinä myös merkittäviä eroja. Ilmastonmuutos on korostetusti rajat ylittävä ja maailmanlaajuinen ilmiö. Kansalliset tai paikalliset ilmasto-päästöt kertyvät ilmakehään koko planeettaa lämmittäviksi päästöiksi. Siten esimerkiksi juuri Suomessa tehtävät päästövähennykset eivät kohdistu suotuisammiksi ilmasto-oloiksi Suomeen.

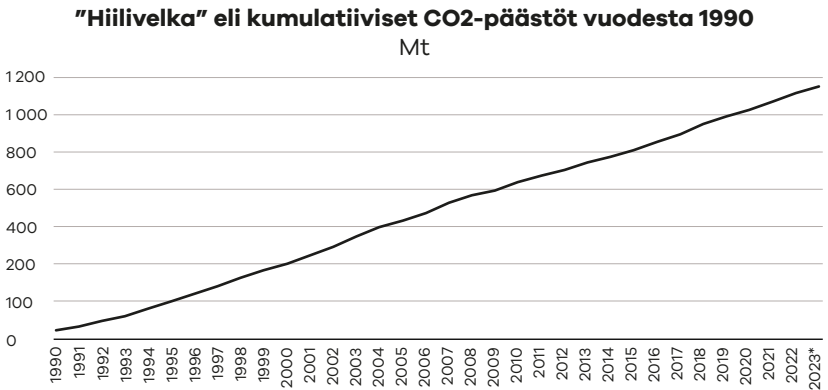
Luontokadon torjunnassa syyt ja seuraukset ovat paikallisempia: suomalaista luontoa voidaan lopulta suojella vain Suomessa. Aivan näin karkea jako ei toki todellisuudessa ole, sillä ilmastonmuutokseen liittyy myös paikallisemmin kohdentuvia vuorovaikutusketjuja (kuten hiukkaspäästöt ja muutokset albedossa eli maapallon kyvyssä heijastaa auringonvaloa takaisin avaruuteen) ja luontokatoon puolestaan globaaleja, rajat ylittäviä ajureita (kuten ilmastonmuutos, saasteet ja tuotantoketjujen vaikutukset).

Sukupolvien välisen, ajallisen oikeudenmukaisuuden rinnalla ympäristön pilaamiseen liittyy oikeudenmukaisuusnäkökulma tietysti sitäkin kautta, että ympäristölle haitallisen toiminnan hyödyt ja haitat osuvat usein eri ihmisiin ja toimijoihin.

Tyypillinen tilanne on se, että ympäristölle haittoja aiheuttavan yritystoiminnan ulkoiskustannukset koituvat yhteiskunnan kannettavaksi. Siksi keskeinen oikeudenmukaisuuden ja markkinoiden toiminnan ohjenuora ympäristöhaittojen hillitsemiseksi onkin saastuttaja maksaa -periaate, jossa haitoille asetetaan hinta esimerkiksi verolla, maksulla tai päästöoikeusmarkkinoilla. Usein haitallista toimintaa rajoitetaan myös suorilla kielloilla, rajoituksilla tai standardeilla.

Suomen ilmastopaneeli on hahmottanut ilmastopolitiikan oikeudenmukaisuutta kolmijakoisesti⁹. Jako-oikeudenmukaisuus koskee sitä, miten hyödyt ja haitat jakautuvat, tunnustava oikeudenmukaisuus sitä, kenen näkökulmat politiikkaa tehdessä ylipäänsä huomioidaan ja menettelytapojen oikeudenmukaisuus sitä, miten eri toimijat osallistetaan päätöksentekoa. Kaiken läpi leikkaavat globaali oikeudenmukaisuus ja ihmisoikeuksien yhtäläisyyden näkökulma.

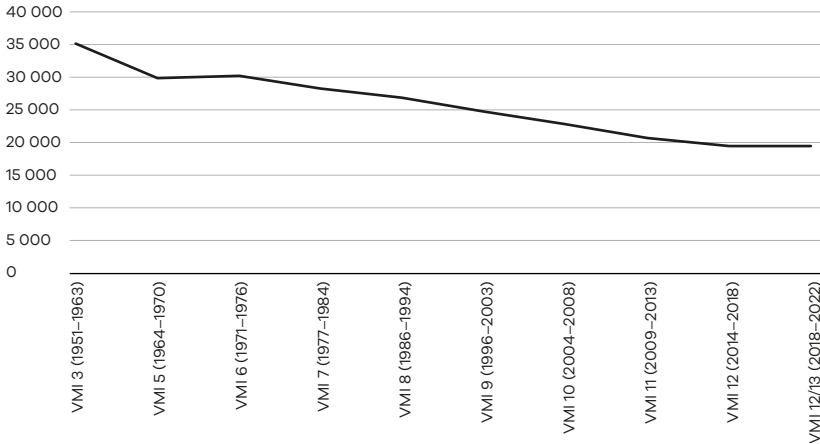
Sukupolvien välisen jako-oikeudenmukaisuuden ja globaalien oikeudenmukaisuuden näkökulmasta hiilibudjetti on olennainen käsite. Hiilibudjetti viittaa siihen määrään hiiltä, joka ilmakehään voidaan päästää, jotta lämpötilan nousu pysyy halutuissa rajoissa. Koska hiilidioksidi säilyy ilmakehässä pitkään, on budjettia tarkasteltava kumulatiivisten hiilipäästöjen kautta – menneiden vuosien ja vuosikymmenien päästöt ovat kavenneet jäljellä olevaa budjettia.

KUVA 1. Suomen kumulatiiviset CO₂-päästöt vuodesta 1990 lukien, maankäyttö (LULUCF) huomioiden. Suomi on ollut nettopäästäjä ainakin 1960-luvulta lähtien, eli todellinen hiilivelka on tässä kuvattua suurempi.

Käytännössä tämä tarkoittaa, että käytössä olevaa hiilibudjettia on henkilöä kohden paljon vähemmän jäljellä nuoremmille sukupolville ja kehittyville talouksille.

Yli 120-vuotiaiden metsiköiden pinta-ala Suomessa tuhatta hehtaaria

KUVA 2. Yli 120-vuotiaiden metsiköiden pinta-ala on Suomessa vähentynyt vuosikymmenten saatossa. Lähde: Luke, 2024.

Päästöillä rakennettua hyvinvointia

SUOMEA PIDETÄÄN usein erilaisissa puheenvuoroissa edelläkävijämaana ilmastonmuutoksen hillinnässä. Tilastojen valossa tämä on kyseenalainen väite: kun huomioidaan sekä päästöt että maankäyttö, ovat nettopäästöt pysytelleet jotakuinkin samalla tasolla vuodesta 1990 asti⁶. Sähköntuotannon päästöt ovat toki laskeneet 2000-luvun kuluessa merkittävästi, mutta fossiilienergian rooli erityisesti liikenteessä ja logistiikassa on edelleen erittäin suuri.

Hiilineutraalisuustavoite taas on nojannut vahvaan hiilensidontaan metsissä, mutta viimeisen viiden vuoden aikana nielut ovat käytännössä romahtaneet. Vuodesta 2021 eteenpäin maankäyttösektori on ollut ensimmäistä kertaa historiassa hiilinielun sijaan päästölähde.

Suomen teollistumisessa ja vaurastumisessa fossiilienergialla on ollut merkittävä rooli. Öljyn, hiilen ja maakaasun käyttö kasvoi itsenäistymistä seuraavina vuosikymmeninä ja harppasi varsinkin 1960-luvulla, jonka kuluessa öljyn kulutus nelinkertaistui⁷. Öljykriisi pysäytti öljyn kulutuksen kasvun, mutta lisäsi maakaasun ja erityisesti turpeen energiakäyttöä. Turpeen laajamittainen, teollinen energiakäyttö on siis verrattain tuore ilmiö, jossa poliittisella ohjauksella ja taloudellisilla kannustimilla on

ollut vahva rooli. Liikenteen öljyriippuvuus on jatkunut suurena näihin päiviin asti.

Menneiden vuosikymmenten aikana onkin tehty laaja-alaisesti politiikkaa, joka on paitsi johtanut verrattain suuriin kumulatiivisiin päästöihin henkeä kohden, myös tilanteeseen, jossa talouden ja yhteiskunnan rakenteet ovat monin tavoin riippuvaisia fossiilienergiasta ja kestäättömästä maankäytöstä, josta on vaikea päästä irti.

Aluepolitiikan ja kaavoituksen valinnoilla on rakennettu ja ylläpidetty hajautettua Suomea, jossa henkilöliikenne on vahvasti yksityisautoilun varassa ja logistiikka kulkee suurelta osin kumipyörillä. Teollisuuspolitiikka on korostanut raskaan teollisuuden merkitystä, ja erityisesti metsätaloutta on ohjattu voimakkaasti metsäteollisuuden verrattain matalan jalostusasteen tuotannon tarpeisiin ilmaston ja luonnon kustannuksella⁸.

Turpeen merkitys koko energiapaletissa on tätä nykyä varsin pieni, mutta taloudellisin kannustimin on ylläpidetty sen aluetaloudellista roolia. Maatalouspolitiikalla on ylläpidetty verrattain hajautettua tuotantorakennetta, eläintuotannon korostunutta roolia ja viljelyä turvemailla.

Menneiden vuosikymmenten aikana on siis sekä kerrytetty ylimääräistä hiiltä ilmakehään että tehty politiikkaa, joka tekee ilmastotavoitteiden edellyttämien, nopeiden päästövähennysten toteuttamisen taloudellisesti ja sosiaalisesti vaikeammaksi. Asetelmaa voisi verrata talouden velkaantumiseen, jossa hoidettavana on paitsi velka, myös sen korot.

Vaurautta luonnon kustannuksella

SIINÄ MISSÄ Suomen vaurautta on 1900-luvun aikana rakennettu keinotekoisien edullisten fossiilienergian avulla, on materiaalinen vaurastuminen luontopääoman kustannuksella vielä ilmeisempää. Aivan erityisesti tämä näkyy Suomen virtavesissä, metsissä ja soilla.

Vesivoima on kiinteä osa Suomen teollistumisen historiaa. Sähkön tuotanto vesivoimalla alkoi Helsingin Vanhankaupunginlahdella vuonna 1876, ja Suomen itsenäisyyden ensimmäisinä vuosikymmeninä virtaavia vesiä valjastettiin sähköntuotantoon nopeasti. 1930- ja 1940-luvuilla patojen rakentamista helpotettiin erikseen poikkeuslaeilla.

Kiivas rakentaminen jatkui sotien jälkeen 1960-luvulle asti.¹⁰ Käytännössä Suomen joet pitkälti padottiin Tornionjokea lukuun ottamatta, joka rajajokena selvisi tulppaamiselta. 90 % Suomen jokikilometreistä on jollain tapaa ihmisen muuttamia¹¹.

Jokien patoaminen on tuhoisaa virtavesiekosysteemeille. Suomen vaelluskalakanat ovat romahtaneet ja monelta osin jopa kadonneet.

Virtavesien patoamistakin massiivisempi luonnon muokkaaminen on ollut soiden ojittaminen. Kaikkienensa yli puolet Suomen soista on ajan mittaan ojitettu, mikä on omanlaisensa maailmanennätys. Oulun eteläpuolella luonnontilaisia soita on hyvin vähän ja lähinnä pieninä pirstaleina.

”Suo, kuokka ja Jussi” -henki onkin kiinteä osa ihmistoiminnan historiaa Suomessa, sillä täällä soita on ojitettu maataloutta varten ainakin keskiajalta lähtien¹². Aikojen saatossa Suomessa on raivattu pelloiksi kenties vajaa miljoona hehtaaria suota. Nykyisin peltokäytössä on vajaa kolmesataa tuhatta hehtaaria¹².

Metsätalouden vuoksi tehty ojitus jättää nämä luvut kauas taakseen: soita on ojitettu puun kasvattamista varten liki viisi miljoonaa hehtaaria¹². Ojitustahti alkoi kiihtyä 1950-luvulla ja oli huipussaan 1970-luvulla, jolloin pahimmillaan noin prosentti Suomen pinta-alasta ojitettiin vuosittain¹³. Ajatuksena oli puuraaka-aineen tuottaminen ja turvaaminen metsäteollisuuden käyttöön. Tässä toki myös onnistuttiin, mutta vain osin. Arviolta 0,5–1 miljoonaa hehtaaria jäi puuntuotannoltaan heikoksi.¹² Ojitusten luontovaikutukset eivät ole jääneet soille, vaan johtaneet maanlaajuiseen vesistöjen tummumiseen.

Suoluontoa on kaventanut myös edellä mainittu turpeen tuotanto polttoaineeksi, mikä on sekin vaatinut kymmeniin tuhansiin hehtaareihin kajoamista.

Virtavesien ja soiden ohella suomalaisesta erityisestä luontosuhteesta ovat päässeet nauttimaan myös metsät. Suomi on metsäpeitteeltään maailman kärkeä, mutta tosiasiaa metsät on valjastettu hyvin suurelta osin talouskäyttöön ja erityisesti metsä- ja energiateollisuuden raaka-aineeksi. Vain kolme prosenttia Suomen metsistä on luonnontilaisia¹⁴ ja vanhaa, vähintään 120–160-vuotiasta metsääkin on vain 12–13 prosenttia. Metsäteollisuusvetoinen metsänhoito on johtanut metsäluonnon vakavaan köyhtymiseen. Erityisesti vanhojen metsien ja lahoppuun puute köyhdyttää luontoa.

Jokien patoamisen, soiden ojittamisen ja tehometsätalouden lisäksi Suomen luontoa ovat köyhdyttäneet muun muassa saasteet, rakentaminen ja ilmastonmuutos. Samaan aikaan on nähty paljon vaivaa luonnon suojelelussa, ja Suomi on tätä nykyä ainakin periaatteessa sitoutunut luontokadon pysäyttämiseen ja luonnon ennallistamiseen.

Tämän päivän suomalaisen yhteiskunnan luontosuhteen voisi kuitenkin tiivistää niin, että 1900-luvun kuluessa Suomen luonto alistettiin

teollistumisen raaka-aineeksi ja alustaksi erityisesti energian ja puurauka-aineen tuotantoa varten.

Hyvinvointiyhteiskunnan vaurastuminen on siis saavutettu merkittävässä määrin luontoa köyhdyttäen.

Ilmasto, luonto ja jännitteet yhteiskunnassa

ILMASTON JA luonnon näkökulmasta suomalainen hyvinvointiyhteiskunta on rakennettu velaksi.

On toki ilmeistä, ettei teollistuminen ja vaurastuminen olisi ollut mahdollista ilman jonkinlaista, merkittävääkin ilmaston kuormittamista ja vahinkoa luonnolle. Nyt ollaan kuitenkin tilanteessa, jossa ilmastopäättöjä olisi vähennettävä nopeasti, ja luontokato pysäytettävä määrätietoisin suojelu- ja ennallistamistoimin.

Nämä toimet eivät tarkoita yksinomaan kustannuksia, sillä vihreä teknologia, puhdas luonto ja toimivat ekosysteemipalvelut ovat kilpailukytekijöitä tämän vuosisadan globaalissa taloudessa. Mutta siltäkin osin, kuin ilmasto- ja luontotoimet eivät aiheuta nettokustannuksia, ne aiheuttavat varmasti muutoksia.

Tämä tilanne aiheuttaa suomalaiseen yhteiskuntaan jännitteitä, jotka heijastuvat laaja-alaisesti politiikkaan. Erityisesti jännitteitä on sukupolvien ja alueiden välillä, mutta myös eri elinkeinojen kesken.

Sukupolvien välillä tilanne voi näyttää liki nurinkuriselta. Suurten ikäluokkien ja heidän edeltäjiensä tarina on tarina vauraan hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisesta köyhistä oloista kovalla työllä Suomen luonnonvaroja järkevästi hyödyntäen. Metsästä elänyt Suomi on pitänyt huolen puuntuotannosta ja pitänyt energiataloutensa Keski-Eurooppaa omavaraisempana, ja nyt palkkana on kiittämättömyys.

Nuorempien ikäluokkien tarinana taas on ilmastokriisiin varautumattoman ja luonnoltaan köyhtyvän Suomen periminen. Kadonneet kuukkelit, levävelliset rannat ja sameat vedet alleviivaavat edistyksen hintaa. Samaan aikaan väestörakenne johtaa siihen, että lasku eläkkeistä ja ikääntyneiden palveluista jokaista työkäistä kohti kasvaa. Ylisukupolvista kokemusta pirstoo jatkossa yhä enemmän maahanmuutto, kun niiden suomalaisten osuus kasvaa, joilla ei ole perhetaustaa luontosuhteesta nimenomaan suomalaiseen luontoon.

Alueellisessa näkökulmaerossa keskustelussa korostuu tyhjenevien haja-asutusalueiden katkeruus. Maa- ja metsätaloudella on pidetty Suomi leivässä ja vientitulot rullaamassa politiikan ohjaamana, ja nyt

löydetäänkin itsensä ilmasto- ja luontopahiksen roolista syytetyt penkillä. Tässä tarinassa luonnosta irtaantuneet kaupunkilaiset päämääröivät etäältä asioita, joita eivät ymmärrä samalla kun oman kulutuksensa kautta kuormittavat ympäristöä. Kaupungeissa taas ihmetellään heiltä kerättyjen veroeurojen valuttamista tehottomaan, luonnolle ja ilmastolle haitalliseen näennäiselinkeinopolitiikkaan.

Eri elinkeinojen konfliktissa erityisesti matkailu ja luonnonvarateollisuus ovat helposti vastakkain. Padot torppaavat kalastusta ja avohakkuuaukeita on vaikea paketoita luontoelämyksiksi. Kysymys on myös osa laajempaa kuvaa palveluiden ja teollisuuden rooleista Suomen taloudelle. Perinteinen matomäkeläinen ajattelu korostaa isoja koneita, kun modernimpi näkemys lähtee siitä, että palvelullistuminen on olennainen osa toivottavaa tuottavuuskehitystä.

Edellä kuvatut vastakkainasettelut ovat tietysti stereotyyppisiä kärjistyksiä. Todellisuudessa keskustelu on nyansoidumpaa eikä noudata näin selkeitä jakolinjoja. Jakolinjat ovat kuitenkin olemassa. Missään näissä tapauksissa kumpikaan näkökulma ei itsessään ole väärä, vaan kyse on vaihtokaupasta erilaisten hyötyjen ja haittojen välillä.

Ratkaisuhakuista keskustelua ja päätöksentekoa auttaisi tosiasioiden tunnustaminen ja edes jonkinlainen riidaton tilannekuva. Voi olla samaan aikaan totta, että luonnonvarojen intensiivinen hyödyntäminen on vaurastuttanut Suomea ja suomalaisia ja osaltaan mahdollistanut nykyisen hyvinvoinnin ja että kaikki tämä on tapahtunut ekologisesti ja ilmaston kannalta valtavalla hintalapulla.

Valitettavasti erityisesti jälkimmäistä tosiasiaa vastaan hyökätään näkyvästi ja tiedettä kiistäen. Luonnonvaroja intensiivisesti hyödyntävä teollisuus lobbaa luontaisesti omien intressiensä mukaisesti, mutta status quon puolustamiseen käytetään myös verorahoja.

Kiistämätön tilanne on nyt joka tapauksessa se, että mikäli Suomi aikoo pitää kiinni kansallisista ja kansainvälisistä, lakisäateisistäkin ilmasto- ja luontotavoitteistaan, ovat nykyistä vaikuttavammat toimenpiteet ja politiikka tarpeen.

Oikeudenmukaisuus ja vapaudet siirtymässä

OIKEUDENMUKAISUUDEN KANNALTA tilanne on ylipäänsä väistämättä haastava. On lopulta tulkinta- ja näkökulmakysymys, mikä on reilua kenellekin.

Ihmisten ja yritysten valintoja on ohjattu vahvasti politiikalla. Sikäli kun noista valinnoista pitää nyt maksaa enemmän tai niitä muuttaa, pitäisikö sitä kompensoida? Vai tulisiko vaa'assa painaa myös ympäristön kustannuksella ansaittu etu ja vaurastuminen? Missä määrin ihmisiä ja yrityksiä voi vastuuttaa tiedostamaan toimintansa ympäristöhaitat ja varautumaan vastaamaan niiden korjaamisesta, vaikkei niitä olisi politiikalla hinnoiteltukaan? Minkä arvon tulevien sukupolvien hyvinvoinnille suhteessa nykyisiin voi ylipäänsä antaa?

Näihin kysymyksiin ei ole objektiivisesti oikeita vastauksia. Jonkinlainen yhteiskuntasopimus olisi kuitenkin kenties tarpeen, jotta välttämättömiä päätöksiä voidaan tehdä ja ilman edestakaista poukkoilua.

Oikeudenmukaisuus kytkeytyy myös vapauteen. Ilmastokriisin ja luontokadon menestyksellinen pysäyttäminen edellyttää vahvaa ohjausta siihen, miten yksilöt ja elinkeinot resurssejaan käyttävät. Esimerkiksi metsistä Suomessa on yksityisomistuksessa suuri osa, ja on omaisuuden-suojan näkökulmasta ongelmallista pakottaa suojelemaan ne.

Pelkästään tästä kapeasta näkökulmasta ei kuitenkaan vapautta pidä tarkastella. Luonnonvarojen kestävä käyttö ja hiilipäästöt rajaavat tulevien sukupolvien vapauksia pahimmillaan massiivisesti. Tätä vapauksien ja ympäristökriisin suhdetta on Suomessa pohtinut myös Helsingin yliopiston professori Janne Hukkinen, jonka mukaan yksilönvapauksien rajoittaminen on nyt välttämätöntä demokratian turvaamiseksi pitkässä juoksussa¹⁵.

Vapauksia punnitessa myös epäsuorat vaikutukset tässä hetkessä on huomioitava. Esimerkiksi metsäojitukset samentavat uimavesiä lähialueilla ja padot köyhdyttävät virtavesiä koko joen matkalta.

Oikeudenmukaisuuden ja vapauksien näkökulmasta kestävin ratkaisumalli ilmastomuutoksen hillintään ja luontokadon pysäyttämiseen on ulkoishaittojen kattava ja oikein mitoitettu hinnoittelu. Eleganteinta tämä on toteuttaa päästökaupalla, kuten hiilidioksidipäästöjen osalta EU:ssa on toimittu.

Kompleksisempien vaikutusten osalta tällaista kattavaa cap-and-trade-kehikkoa on vaikeampi rakentaa, ja toimivampaa on todennäköisesti hinnoitella haittoja yksittäisillä pistemäisemmillä veroilla ja maksuilla, kuten vaikkapa maankäytön muutosmaksulla. Luontoarvojen osalta

velvoittava ekologinen kompensatio loisi markkinat kustannustehokkaimmille tavoille parantaa luonnon tilaa aina kun sitä jostain syystä heikennetään.

Tällaisten hintaan ja markkinamekanismeihin perustuvien politiikka-toimien haasteeksi on muodostumassa aika. Riittäviä ilmasto- ja luonto-toimia on vitkuteltu niin pitkään, ettei tällainen ohjaus välttämättä ehdi purra riittävän nopeasti. Sitä ei kuitenkaan ole vielä edes kokeiltu lainkaan riittävässä mittakaavassa, ja päästökaupasta kokemukset ovat erittäin rohkaisevia.

Oikeudenmukaisuuden ja reiluuden kokemuksen varmistamiseen hiiliosinko-tyyppinen-malli olisi yleisesti yksityiskohtaisesti suunnattuja siirtymätukia parempi ratkaisu. Tällaisen carbon fee and dividend-mallin ajatus on siis jakaa hiilen hinnoittelusta saadut tulot takaisin kansalaisille suoraan rahana. Näin vältetään kinaaminen siitä, kenen näkökulmasta siirtymä on epäreilu ja säilytetään kannustinvaikutukset siirtymään.

Yleisesti verotuksen kannattaa olla yleiskatteellista eikä suoraan vastikkeellista, mutta päästöjen hinnoittelun tapauksessa kyse on joka tapauksessa siirtymästä eikä pysyvistä fiskaalisesta tulonlähteestä: kun päästöt painuvat nolleen, ei ole enää verotettavaa.

Kuten haittojen hinnoittelussa, myös tulojen takaisinjoissa luontokato on ilmastopäästöjä hankalampi mitoitettava kompleksisuudessaan. Toisaalta vaikutukset ovat paikallisempia, joten myös hyvityksiä voitaisiin kenties toteuttaa tapauskohtaisemmin. Maanomistajien osalta näkyvissä on sinänsä selkeitä win-win-ratkaisuja, jos hiilensidonnalle ja luontoarvojen ennallistamiselle luodaan toimivat markkinat.

Yllä kuvattujen jännitteiden rinnalle on väistämättömän vihreän siirtymän mukana tulossa myös uusia haasteita. Fossiilienergiaa korvaava tuuli- ja aurinkovoima siirtoyhteyksineen edellyttää maa-alaa ja muokkaa maisemaa. Yhteiskunnan sähköistyminen vaatii kaivannaisia, ja painetta uusien kaivosten avaamiseen lisää myös asiaan liittyvä geopolitiikka. Kokonaisuudessaan sähköistyminen toki vähentää kaivannaisten tarvetta, kun fossiilisten polttoaineiden louhinta ja poraus loppuu.

Samat lääkkeet sinänsä tepsivät myös uusien haasteiden myötä, sillä haittojen hinnoittelu ja hyvittäminen toimii tässäkin. Hyvän esimerkin tarjoaa tuulivoima, jossa tuotantoon kohdistuvat verotulot ohjautuvat paikalliselle tasolle. Keskustelun tämänhetkinen tila viittaa kuitenkin siihen, että korjattavaa on vielä.

Eväitä sukupolvien väliseen oikeudenmukaisuuteen

SUOMI ON globaalissa mitassa vauras ja hyvinvoiva maa. Tätä vaurautta ja hyvinvointia on kuitenkin osaltaan rakennettu halvan fossiilienergian ja luonnonvarojen intensiivisen hyödyntämisen varassa.

Kehityksen seuraukset lankeavat nyt hoidettavaksi samaan aikaan, kun Suomen talouden rakenteelliset ongelmat ja niistä seuraava velkaantumisen kaventavat talouden liikkumatilaa. Yhtälö olisi haastava ilman poliittisia jännitteitä ja vastakkainasettelujakin, ja valitettavasti tilanne tuntuu enemmänkin ruokkivan niitä.

Tekemättä ei kuitenkaan voi olla. Pahimmassa tapauksessa se johtaisi sekä Suomen luonnon tilan syvenevään heikentymiseen että globaalisti välttämättömän vihreän siirtymän taloudellisten mahdollisuuksien lipumiseen ohi.

Taloudeltaan ja luonnoltaan köyhä, tuontifossiilienergiasta riippuvainen Suomi, jossa sukupolvet ovat vieläpä katkeria toisilleen, ei todellakaan ole se tulevaisuus, johon kannattaa tähdätä.

Siksi on löydettävä politiikkatoimet, jotka ovat sekä vaikuttavia, että reiluiksi koettuja. On kuitenkin vaarallista kehystää kysymystä oikeudenmukaisuudesta huutokilpailuksi siitä, kuka on ahtaimmassa asemassa, ja etsittävä ratkaisuhakuisesti tapoja ohjata kestävään siirtymään. Ulkoishaittojen hinnoittelu ja markkinoiden luominen ulkoishyödyille tarjoavat kustannustehokkaan, vapautta ja toimijuutta korostavan polun. Mahdolliset kompensatiot kannattaa toteuttaa joko universaalisti tai erittäin tarkkaan ja perustellusti kohdentaen ja siirtymän kannustimia sotkematta.

Sukupolvien välistä oikeudenmukaisuutta on vaikea täydellisesti varmistaa tilanteessa, jossa eri sukupolvet ovat rakentaneet elämänsä ja tulevaisuuttaan varsin erilaisissa asetelmissä ja ytimeltään yhteismitattomia arvoja on rinnastettava. Suomen ympäristötaloudellinen historia on kulkenut omanlaistaan Kuznetsin käyrää, jossa tyypillisesti aluksi ympäristösaasteiden määrä lisääntyy tulotason kasvaessa, mutta käännepesteen jälkeen päästöt kääntyvät laskuun vaikka tulotaso kasvaa. Prioriteetit ovat luonnollisesti näyttäneet erilaisilta eri ajanjaksoilla ja eri kohdissa Kuznetsin käyrää.

Vanhempia sukupolvia on siksi vaikea laittaa jälkikäteen täyden maksajan rooliin ympäristövahingoista, eikä se olisi oikeinkaan, kun nuoremmat ovat päässeet nauttimaan laajemmasta hyvinvointiyhteiskunnan tuesta. Olisi kuitenkin paikallaan ymmärtää, että

ympäristövahinkojen korjaaminen edellyttää myös julkisia varoja, mikä ahtaassa talouden raamissa on sitten jostain muusta pois.

Jos ennallistaminen tuntuu tätä kautta hieman eläkkeessä, sitä voi oikeastaan pitää ihan reiluna. Tilastojen valossa suuri osa Suomessa ympäristön kustannuksella luodusta vauraudesta on yhä suurten ikäluokkien hallussa.

Huomionarvoista kuitenkin on, ettei ikäpolvien välillä voi vetää yksittäistä rajaa sen mukaan, mitkä ikäluokat olisivat ilmasto- ja luontonekökulumasta ”pahiksia” ja mitkä ”hyviksiä”. Kasvanut elintaso ja vauraus on johtanut myös suurempaan hiili- ja luontojalanjälkeen kuluttajina ja ylipäänsä tulotaso korreloi vahvasti näiden kanssa myös sukupolvien sisällä.

Ilmastopäästöjen vähentämisestä ja luonnon tilan parantamisesta ei siksikään soisi tulevan sukupolvien välistä konfliktia, vaikka jännite on väistämättä olemassa. Vähintä mitä jokainen voisi tehdä, olisi hyväksyä tosiasiat ja pyrkiä ymmärtämään tilannekuva ja siihen johtanut historia. Oikeudenmukaisuutta on helpompi määritellä ja toteuttaa yhdessä jaetusta todellisuudesta käsin.

Oikeudenmukaisuuden vahvistaminen edellyttää silti myös politiikka-toimia. Ohjaus- ja sääntelykeinojen paletin tulisi samaan aikaan varmistaa tieteeseen pohjautuvien ilmasto- ja luontotavoitteiden saavuttaminen, kustannusten ja hyötyjen oikeudenmukainen jakautuminen sukupolvien välillä ja yhteiskunnassa laajemmin, ja samaan aikaan kunnioittaa yksilön vapauksia mahdollisimman laajalti, siten varmistaen myös toimien hyväksyttävyyden.

Edistääksemme oikeudenmukaisempaa, vaikuttavampaa ja toivottavasti myös hyväksyttävämpää ilmasto- ja luontopolitiikkaa, Libera esittää seuraavia toimeenpiteitä:

Kattavampi haittojen ja hyötyjen hinnoittelu

Päästökaupan vahvistamisen ja laajentamisen ohella tarvitaan yksittäisiä haittoihin kohdentuvia hintamekanismeja, kuten maankäytön muutosmaksua sekä vinouttavien veroetujen ja yritystukien purkamista. Velvoittava ekologinen kompensatio loisi luontoarvoille markkinat, ja päästökaupan kaltainen cap-and-trade-mekanismi voitaisiin luoda asettamaan hakutut kansallisesti kestäväälle tasolle.

Ympäristöpolitiikan aiheuttamien kustannusten ja haittojen kompensointi kannustimet säilyttäen

Hiiliosinko ja jonkinlainen vastaava luontoraha toimisivat siirtymävaiheen ratkaisuin, joilla ostettaisiin ilmasto- ja luontotoimille hyväksyttävyyttä kustannustehokkaasti, reilusti ja kannustimia vääristämättä.

Kumulatiivisten ympäristövaikutusten kirjanpito päätöksenteossa

Yksittäisten vuosilukuihin sidottujen ilmasto- ja luontotavoitteiden rinnalla politiikan ohjauksessa tulisi tarkastella hiilibudjettia ja luonnon absoluuttista tilaa, vaikka jälkimmäisen osalta onkin kompleksisuuden edessä väistämättä nojattava jossain määrin rajallisiin arvioihin ja mittareihin. Kumulatiivisten vaikutusten kirjanpito ja vastuuttaminen ehkäisisi politiikkojen kannustimia siirtää toimia tulevaisuuteen.

Ilmaston ja luonnon kustannuksella ansaitun hyödyn huomioiminen eläkejärjestelmässä

Suomen osittain rahastoiva eläkejärjestelmä on antoisampi vanhemmille ikäpolville, erityisesti ennen 1960-luvun puoliväliä syntyneille. Eläkkeisiin voitaisiin kohdentaa luonto- ja ilmastoperusteinen lisävero, jonka laskennan pohjana olisivat kumulatiiviset hiilipäästöt ja luonnontilan köyhtyminen kunkin ikäluokan työuran aikana. Tällaisen mallin rakentaminen voi osoittautua käytännössä turhan monimutkaiseksi, ja eläkejärjestelmän tasaaminen taloudellisesti oikeudenmukaisemmaksi Jussi Pyykkösen jäljempänä esittämän mukaisesti ajaisi kenties riittävässä määrin saman asian.

Ilmaston ja luonnon kustannuksella ansaitun hyödyn huomioiminen perintöverotuksessa

Sukupolvelta toiselle siirtyvän omaisuuden verotus joko perintö- tai Liberan esittämällä tavalla luovutusvoittoverotuksella¹⁶ on perusteltua myös perittävän vaurauden ekologisen jalanjäljen näkökulmasta. Yksityiskohtainen ekologinen lisävero voisi kuitenkin olla käytännössä hallinnollisesti raskas malli. Omaisuuden perimisen yhteyteen voisi sen sijaan luoda positiivisia kannustimia. Perinnön yhteydessä jonkinlaisella ekologisella kompensatiolla voisi esimerkiksi saada muutoin kevyemmän verokohtelun. Tämä olisi suoraviivaisinta toteuttaa perittäessä maanomistusta, mutta ajatus toimisi laajempanakin.

Suomalaisen eläkejärjestelmän oikeudenmukaisuus

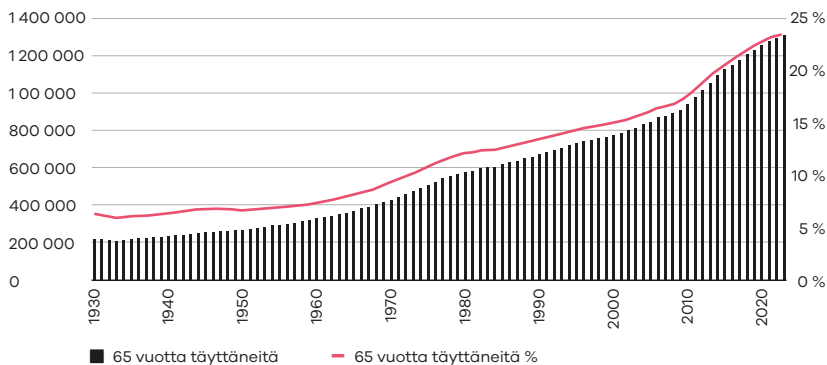
JUSSI PYYKKÖNEN

Hyvinvointivaltio luotiin aikana, jolloin eläkeläisten määrä oli pieni

NYKYISEN TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄN perusta luotiin 1960-luvulla, jolloin Suomi oli hyvin erilainen yhteiskunta. 65 vuotta täyttäneitä oli vuonna 1960 n. 330 000 henkeä, vain 7 % koko väestöstä. Samalla hyvinvointivaltiota rakensi vuodelta laajentuva määrä työvoimaa, kun työikäisen väestön määrä kasvoi 1950–60 luvun välisenä aikana 224 000 hengellä. Työeläkejärjestelmän alkuvaiheessa 1960- ja 1970-luvuilla työeläkkeet olivat maltillisia. Eläkkeiden roolina oli olla täydentävä tulonlähde ja lähiomaisilla oli edelleen vahva rooli elämän viimeisten vuosien turvaajana.

Mutta nälkä kasvoi syödessä. Kun työeläkejärjestelmä oli saatu voimaan, syntyi paine etuuksien parantamiselle ja laajentamiselle. Parantaminen oli edullista, koska vanhushuoltosuhde oli matala: eläkkeensaajia oli kovin vähän verrattuna työssäkäyviin. Esimerkiksi vuonna 1960 Suomessa oli 15–64-vuotiaita työssäkäyviä 2,8 miljoonaa huoltamassa 330 000 eläkkeensaajaa. Ei mikään kohtuuton urakka. Vuosi vuodelta ikärakenne ja siten myös taloudellisen huoltosuhde muuttuivat, kun työuransa päättäneiden määrä jatkoi kasvamistaan. 2020-luvulla 65 vuotta täyttäneiden määrä on kivunnut 1,3 miljoonaan henkeen. Joka neljäs suomalainen on eläkeikäinen.

65 vuotta täyttäneiden määrä ja osuus väestöstä 1930–2023

Kasvuvauhti on hurja: vanhuuteen kohdistuvat menot ovat kasvanut 48 prosenttia viimeisen kymmenen vuoden aikana. Kun suomalainen saavuttaa eläkeiän, nousevat yhteiskunnan kustannukset alle 10 000 euron keskimääräisestä tasosta noin 25 000 euroon henkilöä kohden. 75 vuotta täyttäneiden ikäsidonaiset menot ovat 60 000–70 000 euroa vuodessa henkilöä kohden.

Maksettujen eläkkeiden osuus hyvinvointivaltion kokonaisuudesta on kasvanut vuosi vuodelta. Nykyään joka neljäs (25,2 %) julkisen talouden euro on eläke-euro. Suomessa maksettiin eläkkeitä ja niihin rinnastettavia etuuksia yhteensä 37,8 miljardia euroa vuonna 2023. Eläkemenosta 90 prosenttia muodostui työeläkkeistä, joita maksettiin 34,1 miljardia euroa. Kela maksoi kansaneläkkeitä ja takuueläkkeitä yhteensä 2,6 miljardia euroa.

Suomessa lakisääteiset työeläkkeet rahoitetaan pääasiassa jakojärjestelmällä eli kunkin vuoden työeläkemaksuilla. Ikarakenteen heikentyessä yhä isompi siivu työllä kerrytetyistä euroista siirretään eläkejärjestelmän tarpeisiin. Viimeisten vuosikymmenten ajan eläkkeensaajien määrä on kasvanut voimakkaasti, jonka seurauksena eläkemaksut ovat myös nousseet.

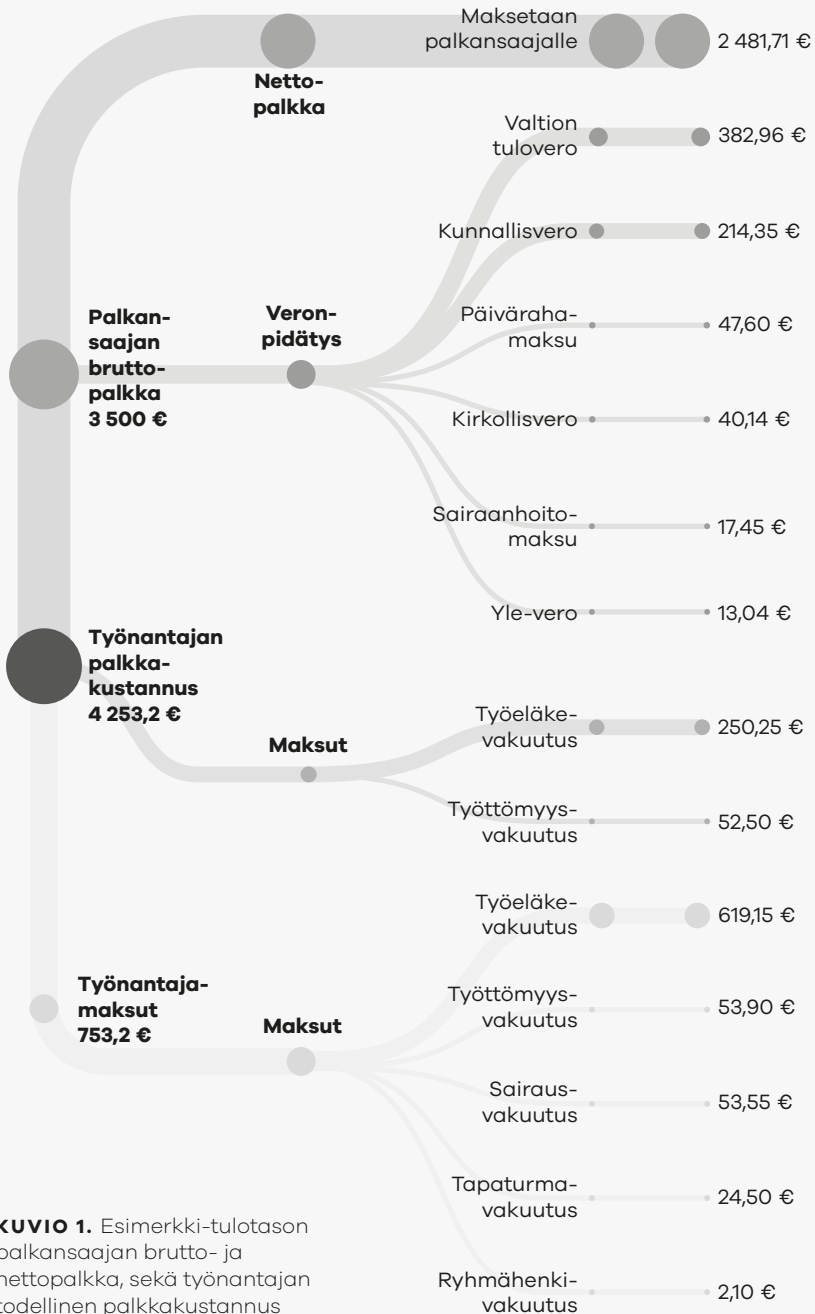
Kun vielä 1960-luvulla työeläkemaksu oli 5 % palkkasummasta, 1980-luvulla se oli kiivennyt 10–15 % palkkasummasta – ja vuonna 2024 yksityisalojen työntekijöiden eläkelain eli TyEL:n mukainen työeläkemaksu on keskimäärin 24,81 prosenttia työntekijälle maksettavasta palkkasummasta.

Eläkkeet kaappaavat jättiosan palkastasi

ELÄKEJÄRJESTELMÄN HINTAA 2020-luvulla voidaan havainnollistaa esimerkkihenkilöiden ¹⁷ avulla:

- **TYÖNANTAJA TAINA** haluaa palkata Daniel työntekijän yrityksensä palkkalistoille 3 500 e/kk. Todellisuudessa Taina on varautunut tätä suurempiin kustannuksiin.
- **3 500** euron bruttopalkan lisäksi Taina maksaa työnantajamaksuja 750 euroa. Työnantajamaksuista valtaosa – 619 euroa – ohjataan työeläkejärjestelmään.
- **TYÖNANTAJAN TODELLISET** kustannukset ovat täten 4 250 euroa kuukaudessa.
- **TYÖNTEKIJÄ DANIELIN** saamasta 3 500 euroa bruttopalkasta menee veroihin ja veroluonteisiin maksuihin hieman yli 1000 euroa.
- **NÄIN OLLEN**, vaikka Taina maksaa 4 240 euroa kuukaudessa, Danielin käteen jäävä osuus on 2 480 euroa.
- **DANIELIN MAKSAMISTA** veroluonteisista maksuista 250 euroa ohjataan työeläkejärjestelmään.
- **YHTEENSÄ TYÖNANTAJIEN** ja työntekijän maksamien verojen ja veroluonteisten maksujen myötä työeläkejärjestelmään kertyy yhteensä 870 euroa.
- **VALTION JA** kunnan verotuloja kertyy 596 euroa.
- **MUIDEN VEROJEN** ja veroluonteisten maksujen osuus on 585 euroa.

KUVIO 1. Esimerkki-tulotason palkansaajan brutto- ja nettopalkka, sekä työnantajan todellinen palkkakustannus eriteltynä.

Eläkejärjestelmä määrää ja valtio vikisee

SUOMEN JULKINEN talous on kolmoishaasteen keskellä: Valtion, kuntien ja hyvinvointialueiden menot kasvavat voimakkaasti, lähinnä ikääntymisestä johtuvista syistä.

Työikäisen väestön määrä kääntyi kroonisesti laskuun vuosikymmen sitten ja työllisten määrä on laskusuunnassa, mikä pahentaa edellistä kohtaa. Lisäksi tuottavuuden kasvu on ollut jo 10 vuotta olematonta, eikä käännettä parempaan ole nähtävissä.

Kun julkisen sektorin tulot ja menot eivät kohtaa, kasvaa julkinen velka. Suomen nykyinen velkataso ei ole Euroopan huippua, mutta velan kasvuvauhti on. Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) mukaan Suomen velkakehitykseen liittyy aiempaa enemmän riskejä. Matalien korkojen ajan päätyttyä sekä maailmanpoliittisen tilanteen epävakauden takia, julkisen talouden kestävyuden turvaaminen on ensisijaisen tärkeää.

Tulojen ja menojen epäsuhtaa voi toki pyrkiä korjaamaan korottamalla veroja. Tätä voidaan kuitenkin pitää epätodennäköisenä ja epätoivottavana, koska Suomen verotuksen taso on jo nyt Euroopan kärkitasoa. Kokonaisveroasteen nostaminen ei todennäköisesti oikein voi olla tulevien hallituksien prioriteettitilalla. Erityisesti ansiotyöhön kohdistuvaa verotusta ei juuri kukaan halua nostaa. Tulevaisuudessa palkkasummasta on jäätävä vähintään yhtä paljon käteen kuin nyt. Mielellään enemmän.

Eläkejärjestelmän jättimäiset tarpeet ovat hyvinvointivaltion kannalta ongelma. Eläkemaksujen korotus on käytännössä sama asia kuin työn verotuksen kiristäminen, tehden työllistämistä ja työllistymisestä vaikeampaa. Koska juuri kukaan ei halua kiristää työn verotusta, eläkemaksujen nostaminen luo painetta keventää ansiotuloverotusta. Tämä taas johtaa siihen, että eläkejärjestelmän ulkopuolinen julkinen talous heikkenee entisestään.

Työnantaja Tainan ja työntekijä Danielin esimerkkitapaus havainnollistaa ongelman. Esimerkin mukaisessa tilanteessa suurempi osa veroluonteisista maksuista menee työeläkejärjestelmän kassaan kuin valtion ja kuntien kassaan. Eläkejärjestelmän rahoitustarve on jättäjäismäisen suuri.

Jos eläkkeisiin tarvitaan lisää varoja, on käytännössä pakko laskea kuntien ja valtion verojen määrää, jotta kokonaisveroaste ei muuttuisi. Esimerkiksi:

→ **TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄÄN OHJAUTUI** esimerkissä yhteensä 870 euroa.

→ **VALTION JA** kunnan verokassa karttui 600 euroa.

→ **JOS TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄÄN** tarvitaan 970 euroa, ja kokonaisveroastetta ei haluttaisi nostaa, tulisi ansiotulojen verotus laskea siten, että valtion ja kunnan verot olisivat enää 500 euroa.

Asian voi kääntää myös pääläelleen. Jos eläkemaksut olisivat pienempiä, olisi mahdollisuus korottaa ansiotulojen veroja ilman, että kokonaisveroaste nousee. Käytännössä työntekijän ja työnantajan maksurasite ei muuttuisi, mutta suurempi osa veroluonteisista maksuista menisi valtion ja kuntien kassaan.

→ **TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄÄN OHJAUTUI** esimerkissä yhteensä 870 euroa.

→ **VALTION JA** kunnan verokassa karttui 600 euroa.

→ **JOS TYÖELÄKEJÄRJESTELMÄÄN** kerättäisiin vain 770 euroa, ja kokonaisveroastetta ei haluttaisi muuttaa, voitaisiin ansiotulojen verotus nostaa siten, että valtion ja kunnan verot olisivat 700 euroa.

Yllä kuvatussa skenaariossa valtion ja kuntien liikkumatila toteuttaa haluttua politiikkaa kasvaksi ja vastaavasti eläkejärjestelmän olisi pakko sopeuttaa menotasoa esimerkiksi indeksikorotukset jäädyttämällä (ks. sivut 26–27).

Eläkejärjestelmä määrää ja kansalainen vikisee

SUOMEN HYVINVOINTIVALTION tarina on ollut lasten hyvinvoinnin ja koulutuksen tarina. Vaatimattomista lähtökohdista rakentui vuosisadassa maailman alhaisin lapsiköyhyys ja maailman paras peruskoulu. Nyt ikääntymisen kustannukset ovat viemässä poliitikoilta mahdollisuuden ylläpitää lapsille parasta yhteiskuntaa.

Kumpi on tärkeämpää, lapsenlapseni varhaiskasvatuksen ryhmäkoko vai eläkkeeni korottaminen? Uskallan ennustaa, että moni eläkeläinen valitsisi ensimmäisen. Suomalaisessa yhteiskunnassa tätä valinnanvapautta ei kuitenkaan ole. Eläkeläisen kädet ovat sidotut.

Yhtä sidotut kädet ovat esimerkkilaskelmamme perheenisällä, työntekijä Danielilla. Kansalaisena Daniel voi äänestää ja pyrkiä vaikuttamaan siihen, että kansanedustajat tekevät valtion politiikkaa tulevien sukupolvien edun näkökulmasta. Hän voi äänestyskäyttämällänsä vaikuttaa siihen, että hänelle tarjottavia palveluita karsittaisiin tai niiden omavastuuta korotettaisiin, mikäli koululaisten tilannetta samanaikaisesti parannettaisiin. Kansalaisten valitsemat edustajat voisivat budjetoida toisin, mikäli kansa siihen valtakirjan antaisi.

Sen sijaan työntekijä Daniel ei voi vaikuttaa siihen, että yhtään vähempää kuin 870 euroa hänen palkkasummastaan menee eläkejärjestelmän tarpeisiin. Suomen eläkejärjestelmä pakottaa ”säästämään” osan palkkasummasta elämän viimeisille vuosikymmenille. Tämän eläkkeen tasoa ei voi itse määrittää, se tulee annettuna. Järjestelmä perustuu ajatukseen siitä, että joku muu kuin sinä tietää, kuinka paljon sinun kannattaa ”säästää”. Minkäänlaista valinnanvapautta ei ole.

Eläkejärjestelmän tapauksessa ”jotkut muut” ovat työmarkkinajärjestöt. Työmarkkinajärjestöt sorvasivat eläkejärjestelmän 1960-luvulla ja ovat siitä lähtien pitäneet sen keskeisiltä osin samankaltaisena.

Myös eläkeasioissa eduskunnan pitäisi tehdä päätöksensä hallituksen esitysten pohjalta. Todellisuudessa työmarkkinajärjestöt ovat sopineet käytännössä kaikista eläkkeistä koskevista asioista keskenään, poliitikkojen rooliksi jää seurata vierestä, ja lopuksi eduskunta hyväksyy kaiken auliisti.

Vuosikymmenten korporatismi on johtanut siihen, että joka neljäs julkisen talouden euro – eli maksettavat eläkkeet – ovat käytännössä demokraattisen päätöksenteon ulkopuolella.

Eläkkeiden tasosta ei käydä kansalaiskeskustelua eivätkä poliitikot uskalla koskea eläkejärjestelmään. Eläkejärjestelmä määrää tahdin. Valtion ja kansalaisten rooliksi jää sopeutua siihen.

Onko minulla vapautta laskea eläkettäni?

KUVITELLAAN, ETTÄ esimerkkihenkilömme Daniel ajattelee, että ilmastomuutos ja luontokato ovat entistä akuutimpia uhkia koko taloudelle ja hyvinvoinnille, ja niiden hillintä ja pysäyttäminen vaativat nyt nopeita, vaikuttavia ja osin vaikeita toimia. Daniel myös ajattelee, että ympäristövahinkojen korjaaminen edellyttää myös julkisia varoja, mikä ahtaassa talouden raamissa on sitten jostain muusta pois. Hän on itse valmis luopumaan saavutetuista eduista.

Daniel haluaisi vähentää omaa eläkekertymänsä ja ohjata suuremman osan ilmastotoimiin ja siten parantaa lastensa asemaa. Hän haluaisi siis maksaa vähemmän eläkemaksuja ja enemmän valtion veroja. Danielin mielestä 2020-luvun ilmastotoimet ovat tärkeämpiä kuin hänen henkilökohtainen 2050-luvun eläkkeensä taso. Näin maailmasta tulisi parempi paikka lapsille. Pärjään kyllä vähemmälläkin, hän ajattelee.

Suomalaisessa demokratiassa tämä ei kuitenkaan ole mahdollista. Vuosittain eläkeläisille maksettava summa ei nimittäin ole säästölipissa odottamassa maksupäivää. Eläkkeet rahoitetaan suurimmalta osin kunkin vuoden työssäkävien maksamilla eläkemaksuilla.

Danielin palkkasummasta tarvitaan 870 euroa eläkejärjestelmään joka kuukausi käytännössä siksi, että pystytään rahoittamaan nykyiset eläkevastuut. Järjestelmä ajautuisi ongelmiin nykyisten eläkkeiden suhteen, jos nykyiset työssäkävät sukupolvet haluaisivat pärjätä nykyistä eläketasoa radikaalisti vähemmillä eläkkeillä tulevaisuudessa.

Eläkejärjestelmää määrittää polkuriippuvuus. Nykyisten työikäisten eläkemaksuja ei voi alentaa, koska nykyiset eläkeläiset ovat järjestelmän mukaan oikeutettuja tiettyyn eläketasoon. Nykyisten työikäisten tulevat eläkkeet taas edellyttävät tulevilta sukupolvilta korkeita työeläkemaksuja, koska nykyiset työikäiset ovat maksaneet korkeita työeläkemaksuja nykyisten eläkkeiden turvaamiseksi ja siten ansaitsevat tietyn eläketason.

Tätä itse itseään ruokkivaa köyhyyden kehää on lähes mahdotonta purkaa. Ainoa käytännön vaihtoehto polkuriippuvuuden keventämiseksi on eläkkeiden korotusten rajoittaminen ja verotuksen muutokset. Näillä toimilla työikäisen väestön eläkemaksujen nousua voidaan hillitä ja polkuriippuvuutta keventää.

Mitä siis voimme tehdä?

ON ISO riski, että ikärakenteen heikentyessä yhä isompi siivu työllä kerrytetyistä euroista siirretään eläkejärjestelmän loputtomiin tarpeisiin. Eläketurvakeskuksen ”huonossa skenaariossa” eläkemaksujen osuus palkkasummasta nousee 30 prosenttiin vuoteen 2060 mennessä.

Tämä tietäisi kuntien ja valtion köyhtymistä entisestään. Eläkemaksujen korotus on käytännössä sama asia kuin työn verotuksen kiristäminen. Koska juuri kukaan ei halua kiristää työn verotusta, eläkemaksujen nostaminen luo painetta keventää ansiotuloverotusta. Tämä taas johtaa siihen, että eläkejärjestelmän ulkopuolinen julkinen talous jatkaa heikkenemistään.

On kuitenkin mahdollista tehdä joitain muutoksia. Ehkä esimerkkihenkilömme Daniel tyytyisi siihen, että eläkkeiden korotuksia voidaan hillitä, niiden verotusta korottaa, kertymäsääntöjä järkevöittää, eläkeikää nostaa ja eläkkeiden tasoa rajoittaa.

Kaikki nämä muutokset mahdollistaisivat sen, että työn tekeminen ja teettäminen eivät muodostu mahdottoman kalliiksi, vaan pysyvät kannattavana. Muutokset mahdollistaisivat myös sen, että demokraattisesti valitut päättäjät voisivat kerätä enemmän veroja sellaisiin tarpeisiin, jotka ovat yhteiskunnan nuorempien sukupolvien näkökulmasta oikeudenmukaisia.

Seuraavassa esitettävät toimet osuvat niin tuleviin kuin nykyisiin eläkeläisiin. Nykyisiä eläkeläisiä ja eläkkeitä koskevat ehdotukset tyrmätään usein epäoikeudenmukaisina. Tällä yritetään vaientaa keskustelu ennen-aikaisesti, mutta kahdesta syystä ehdotuksemme ovat tosiasiassa nykyistä reilumpia.

- Nuoret maksavat eläkkeistään ”itse” suuremman osan, kun taas nykyiset eläkeläiset saavat rahoilleen huomattavasti enemmän vastinetta. Esimerkiksi vuonna 1950 syntyneet saavat neljä euroa jokaista maksamaansa euroa kohti, kun taas 1990 syntyneet saavat kaksi euroa jokaista maksamaansa euroa kohti.
- Suomessa on eniten varallisuutta 65–74-vuotiailla. Eläkeläisten köyhyysaste sen sijaan on nykyisin pieni. Köyhimmät eläkeläiset eivät saa työeläkettä, vaan kansaneläkettä, johon ehdotuksemme eivät kohdistu. Monilla työeläkkeensaajilla sen sijaan on nykyään anteliaat eläkkeet sen lisäksi, että he ovat edeltäneitä sukupolvia varakkaampia.

Tämän vuoksi Libera esittää seuraavia toimenpiteitä eläkejärjestelmän parantamiseksi:

Indeksikorotusten voimakas hillitseminen

Ansaittujen työeläkeoikeuksien on tulkittu nauttivan perustuslain takaamaa omaisuudensuojaa, mutta työeläkkeiden indeksikorotuksiin tämän suojaa ei ainakaan aiemmin toteutettujen indeksimuutosten perusteella ulotu. Työeläkkeiden indeksikorotuksien jarruttaminen tulisi tehdä mekanismilla, joka varmistaisi kolmen miljardin sopeutusvaikutuksen pitkäällä aikavälillä. Eläkeindeksin jäädyttäminen lisäisi todennäköisesti myös tehtyjen työtuntien määrää. Jos odottaa elävänsä pitkään, kannattaa jäädä eläkkeelle nykyistä myöhemmin tai kerryttää säästöjä. Uudistus vähentäisi siten tarvetta kerätä eläkemaksuja.

Työttömyyden ja opiskelujen ajalta kertyvistä eläkekarttumista luopuminen

Kun ei-työssäoloajalta eli työttömyyden tai opiskelun ajalta ei kertyisi eläkettä, tästä muodostuva säästö mahdollistaisi työeläkemaksujen alentamisen, mikä vuorostaan antaisi liikkumavaraa esim. ansiotulojen verotuksen pysyvälle alentamiselle tai verotuksen korottamiselle ilman kokonaisveroasteen nousua.

Alinta eläkeikää tulisi nostaa kahdella vuodella sekä säilyttää kytkös elinajanodotteeseen

Suuret ikäluokat päästettiin liian aikaisin eläkkeelle. Joka vuosi eläkkeiden varaan jää 50 000 työkykyistä suomalaista. Eläköityvät henkilöt ovat terveytensä ja elämäntapojensa puolesta pikemmin myöhäiskeskä-ikäisiä kuin vanhoja.

He ovat myös useammin auttajia ja hoitajia kuin autettavia ja hoidettavia. Edellisessä eläkeuudistuksissa alin eläkeikä sidottiin elinajanodotteeseen. Uudistus oli askel parempaan, mutta täysin riittämätön. Alinta eläkeikää tulisi nostaa mahdollisimman nopeasti kahdella vuodella sekä säilyttää kytkös elinajanodotteeseen. Tämäkin uudistus vähentäisi tarvetta kerätä eläkemaksuja.

Työeläkkeisiin tulee asettaa eläkekatto

Vaikka kansaneläkejärjestelmässä on eläkkeelle asetettu yläraja, Suomi on yksi harvoista OECD-maista jossa ei ole käytössä työeläkkeiden eläkekattoa. Eläkekatto tulisi asettaa esim. Ruotsin mallin mukaisesti. Eläkekaton asettaminen vähentäisi jälleen tarvetta kerätä eläkemaksuja, tuoden pe-livaraa julkiseen talouteen.

Eläkkeiden ympäristöperusteinen lisävero

Eläkkeisiin voitaisiin kohdentaa luonto- ja ilmastoperusteinen lisävero, kuten Harjanne ehdotti osiossaan. Sillä verotettaisiin tulevien sukupolvien kustannuksella ansaittua hyötyä ja sitä kerättäisiin määrä, joka tarvittaisiin aiheutettujen haittojen korjaamiseen. Lisävero kohdennettaisiin siten, että eniten haittaa aiheuttaneelle sukupolvelle kohdennettaisiin suurin vero. Laskennan pohjana olisivat kumulatiiviset hiilipäästöt ja luonnontilan köyhtyminen kunkin ikäluokan työuran aikana.

Tämän päivän vastuunpakoilu on ajattelun köyhyyttä

TERO LUNDSTEDT

Itsekkäät sukupolvet

TIUKAN FISKAALI-KONSERVATIIVISESTA linjastaan tunnettu valtiovarainministeri Riikka Purra (ps.) kuvaili Suomen ongelmia puheessaan joulukuussa 2023 seuraavasti: “Tosiasia kuitenkin on, että olemme eläneet yli varojemme liian pitkään ja tottuneet elintasoon, jota emme ansaitse”.

Purran yleisestä synkistelystä voi olla montaa mieltä, mutta laaja-alainen mielensäpahoittaminen yllä mainitun lauseen tiimoilta kielii silti maamme perusongelmasta: vakavasta valtioriippuvuudesta ja nykytilassa roikkumisesta hinnalla millä hyvänsä.

Valtiovarainministeri on tietenkin oikeassa siinä mielessä, että Suomessa ollaan itsepäisesti pidättäytytty julkisen sektorin 2000-luvun alkupuolen all time high -menotasoissa, mutta – toisin kuin silloin – ilman talouskasvua.

Vuosina 2008–2022 julkisen sektorin tulot ovat kasvaneet marginaalivirheen verran eli 0,5 prosenttiyksikköä¹⁸. Luku on yksi surkeimmista kaikkien maailman valtioiden vertailussa¹⁹.

Samassa ajassa julkisen sektorin pysyväisluonteiset menot ovat nousseet edelleen 5,4 prosenttiyksikköä. Sama kaunis kaava jatkui 2023, jolloin menot kasvoivat yhden prosenttiyksikön ja tulot 0,2 prosenttiyksikköä. Menojen noususta 70% johtuu eläkemenoista, mikä on suoraa seurausta väestön ikääntymisestä.

Mutta sen sijaan, että julkinen sektori olisi pyrkinyt elämään suu säkkiä myöten ja kompensoimaan eläkemenojen täysin ennalta-arvattavan nousun sopeuttamalla muualta, päinvastoin muitakin pysyväisluonteisia menoja on lisätty urakalla. Kirjaimellisesti vailla huolta huomisesta.

Päättäjät eivät ole antaneet nollakasvun pilata lempiharrastustaan, eli uusien julkisisten menojen keksimistä. Mutta kun veroastetta ei oikein voi enää korottaa, on julkisen talouden kasvava kestävyysvaje piiloteltu ottamalla tasaisesti ja kiihtyvään tahtiin velkaa.

Tällä vaalikaudella olemme mahdollisesti siirtymässä uuteen normaaliin, jossa menoja ei enää kehdata kasvattaa. Pääongelma on kuitenkin se, että nykyisen kokoinenkin valtio on täysin kansantaloutemme ulottumattomissa. Sen tekohengittäminen “pohjoismaisen hyvinvointivaltion pelastamiseksi” on lyhytnäköistä ja väärin, useastakin syystä.

Ensinnäkin, hyvinvointivaltion palvelutaso on joka tapauksessa jossain vaiheessa pakko sovittaa yhteen kansantalouden maksukyvyyn kanssa. Tätä päätöstä voi juosta karkuun kunnes rahoitusmarkkinat lopettavat läträyksen rahoittamisen, mutta se on vain osoitus poliitikkojemme pelkuruudesta. Hekin tietävät, ettei yhtälö toimi. Ei ole toiminut pitkään aikaan.

Pään pensaaseen puskemisella on vakavat seuraukset, sillä ongelma kroonistuu vanhetessaan – julkinen sektori kun jatkaa syömävelan kerryttämistä ihan niin kauan kuin päätösten välttely kestää. Mitä suuremmaksi taakka kasvaa, sen vaikeampaa sitä on hallita, sen rankemmaksi leikkaus-velka ja sen korkokulut muodostuvat, ja sitä enemmän uskallusta tarvittaisiin politiikoilta vaalien alla kertoa totuus sopeutuksen mittaluokasta äänestäjille.

Edustuksellisen demokratian sisäänrakennettu ongelma on kuitenkin se, että kannatuksen varmistaminen houkuttelee suosimaan lyhyttä aikaväliä pidemmän kustannuksella. Tämä asia selittää, miksei korjaamisesta meinaa tulla mitään.

Toinen syy lopettaa nykyinen vastuunpakoilu on se, että hyvinvointivaltioon ei enää edes uskota entiseen malliin. Vaikka syömävelkaa kertyy, valtion todellinen kyky ylläpitää palvelulupauksiaan heikkenee silti jatkuvasti väestön ikääntyessä – ja tämän näkevät kaikki. Yhtälö rikkoo suomalaista yhteiskuntasopimusta ja ajatusta vastavuoroisuudesta yksilön ja valtion välillä. Jo keskituloinen alkaa miettiä, että mihin häneltä näin ankaralla verotuksella kaapatut eurot oikein kuluvat kun ei se ainakaan palveluissa näy. Osittainen vastaus tähän, kuten edellisessä osiossa näimme, on tietenkin että ne kuluvat eläkejärjestelmäämme.

Vakavin syytös nykypäivän itsekkyydelle on kuitenkin se, että kasvava velkataakka kaventaa entisestään tulevien sukupolvien mahdollisuuksia

tehdä talouspoliittisia päätöksiä suurempien korkokulujen ja vähenevien velanottomahdollisuuksien muodossa. Näin ollen nykypäättäjien kyvyttömyys priorisoida valtion tehtäviä ja tasapainottaa tulot ja menot keskenään tehdään puhtaasti tulevaisuuden kustannuksella.

Haluammeko todella olla näin itsekäs sukupolvi? Historia tulee meidät siitä tuomitsemaan.

Oikeudenmukaisempi yhteiskunta

TÄMÄN RAPORTIN keskeinen sanoma on, että kaikissa todennäköisissä skenaarioissa Suomi on rikkomassa sukupolvien välisen yhteiskuntasopimuksen. Aina aikaisemmin historiassa – poislukien katastrofaalisimmat sodat ja nälänhädät – kulloinenkin sukupolvi on aina antanut yhteiskunnan seuraavalle sukupolvelle hieman paremmassa jamassa kuin sen itse sai. Kaava on nyt katkeamassa ja se on kollektiivinen häpeämme.

Ympäristön osalta luonnonvarojen intensiivinen hyödyntäminen on osaltaan mahdollistanut nykyisen hyvinvoinnin, mutta sillä on ollut merkittävä hintalappu. Tässäkin asiassa Suomi on kerryttänyt velkaa, mutta nyt lasku on tullut pöytään. Se tuottaa itsessään jo hampaidenkiristyksiä, mutta mikäli aiomme pitää kiinni kansallisista ja kansainvälisistä ilmasto- ja luontotavoitteistamme, meidän tulee tehdä tätäkin enemmän.

Vaikka vihreä siirtymä sisältää myös aivan valtavasti taloudellisia mahdollisuuksia, tuottaa se aivan väistämättä myös merkittäviä kustannuksia. Koska olemme itsekkäästi potkineet tätäkin tölkkiä eteenpäin vuosikymmeniä, lankeaa ympäristövelka maksettavaksi samaan aikaan, kun talouden rakenteelliset ongelmat ja velkaantuminen kaventavat muutenkin politiikan liikkumatilaa. Kirsikkana tämän kakun päällä on polkuriippuvainen eläkejärjestelmä, joka käytännössä vie joka neljännen julkisesti kerätyn euron pois poliitikkojen hallinnasta.

Suomen eläkejärjestelmä kyllä “pysyy kunnossa”, siitä ei tarvitse kenenkään huolehtia. Eläkemaksuja kun nostetaan aina edellytetyn kertymän verran. Mutta jos vaikka Eläketurvakeskuksen negatiivisin skenaario toteutuu ja eläkemaksut nousevat 30% tasolle, on Suomen jo nyt lannistavan tuloverotuksen oloissa kerta kaikkiaan pakko laskea verotusta samassa suhteessa – mielellään enemmänkin – jolloin siis eläkejärjestelmä käytännössä kaappaa itsestään suuremman ja suuremman osan eduskunnan budjettivallasta. Koulutukseen, varhaiskasvatukseen ja sosiaali- ja terveystalouteen jää yhä vähemmän rahaa.

Eläkejärjestelmät ovat ympäri OECD-maita samankaltaisten, väestön ikääntymiseen liittyvien ongelmien äärellä. Erityisen paineen alla ovat etuusperusteiset järjestelmät ja Suomi on ongelmaporukan kärjessä, koska huoltosuhteemme kuuluu läntisen maailman huonoimpiin.

Monissa muissa maissa onkin tehty radikaaleja uudistuksia, joilla on lisätty yksilön osuutta riskeistä ²⁰. Tämä olisi meillä yhtä mahdollista ja vielä tarpeellisempaa. Järjestelmä kaipaa joustoa ja yksilönvapautta, mutta polkuriippuvuus – eli raskaat maksulupaukset nyky-eläkeläisille ja toisaalta tämän hetken raskaista maksuista johtuvat yhtä raskaat lupaukset nykyisille maksajille – rajoittaa pakokeinojen valikoimaa. Oikeastaan ainoa realistinen reitti ulos köyhyyden kierteestä on asteittainen liikkuminen kohti rahastoitavampaa mallia.

Kustannustehokkuuden aikahorisontti

YLEINEN POLITIIKAN ongelma on lyhyen aikavälin hyötyjen tavoittelun priorisointi. Tämän seurauksena järjestelmä on sukupolvien välisessä tarkastelussa epäoikeudenmukainen, lyhytnäköinen ja itsekäs.

Velkaantumisen rajoittaminen, kun velkaa on otettu vielä nykytilaakin kymmeniä miljardeja enemmän, tulee kalliimmaksi ja on vaikeampaa kuin tehdä se tänään. Silti hallitus toisensa perään välttelee päätöksiä ja toivoo, että ne tehdään kun oma puolue on opposition turvasatamassa. Sieltä on sitten mukavaa syytellä muita hyvinvointivaltion rapauttamisesta.

Ilmastonmuutoksesta aiheutuvat taloudelliset kustannukset ovat suorastaan katastrofaaliset verrattuna tänään tai edes huomenna tehtyihin, ennaltaehkäiseviin toimiin. Mutta Suomen politiikka on aivan liian lyhytpinnaista näin hitaasti liikkuvan ongelman käsittelyyn.

Kaikkea edellä mainittua pahentaa se, että jo joka neljäs euro ja jatkossa kenties jopa joka kolmas euro valuu huonoon investointiin nimeltä eläkejärjestelmämme. Vaikka perustuslaki muuta juhlallisesti julistaa, käytännössä tämä leijonasosa julkisesta rahankäytöstä ei ole eduskunnan päätäntävällässä.

Tosiasiallista tahtipuikkoa heiluttavat työmarkkinajärjestöt. Heidän intressissään ei ole tarjota meille vaihtoehtoja nykyjärjestelmälle. Jos järjestelmä tarvitsee enemmän tuloja pysyäkseen kauhun tasapainosaan, eläkemaksut nousevat. Jos kuitenkin poliitikot pyrkivät siihen, että Suomessa kannattaa ylipäättään työllistää ja työllistyä, on ansiotuloverotusta laskettava vähintään samassa suhteessa. Samalla vähenevät mahdollisuudet velkaantumisen rajoittamiseksi, ja kurjistumisen kierre on valmis.

Lopetetaan tulevaisuudelta varastaminen tänään

Eteenpäin päästäksemme ensin meidän tulee myöntää muutama asia itsellemme.

1. Tämänhetkinen hyvinvointivaltion palvelutaso heijastelee kansantalouden kantokyvyn sijaan toiveita ja haaveita.

Tämä on ollut päivänselvää jo kauan. Nykyhallituksen leikkaukset käyttävät kansaa, joka on vuosien saatossa tottunut kaikkialle laajentuneen valtion läsnäoloon ja huolenpitoon – mutta nämä leikkaukset ovat edelleen kaukana todellisesta tarpeesta. Näin suureksi hyvinvointi-vajeemme on päässyt repeämään talouden pitkän kitukasvun aikana. Päätöksen viivyttäminen on epäreilua tuleville sukupolville, sillä kasvava velkataakka kaventaa talouspoliittisia vaihtoehtoja suurempien korkokulujen ja vähenevien velanottomahdollisuuksien muodossa. Näin ollen nykypäätäjien kyvyttömyys priorisoida valtion tehtäviä ja tasapainottaa tulot ja menot keskenään on tulevaisuudelta varastamista. Samalla tilannetta pahentaa se, että hyvinvointivaltion kyky ylläpitää palvelulupauksiaan heikentyy tasaisesti.

2. Olemme epäonnistuneet oikeudenmukaisen eläkejärjestelmän rakentamisessa.

Suomen väestökehityksestä oli jo vuosikymmeniä sitten pääteltävissä nykyongelmat, mutta korjauksia ei tehty. Nyt tehtävät korjaukset ovat paljon vaikeampia kuin jos ne olisi tehty hyvän sään aikana. Ne ovat silti paljon helpompia tänään kuin huomenna. Luvussa 3. olemme esittäneet useita korjaavia toimia, jotka on nopeita toteuttaa nykyjärjestelmän sisällä. Pidemmän aikavälin tavoitteena kuitenkin on siirtyä pois polkuriippuvuudesta ja kohti yksilönvapauksia paremmin kunnioittavaa järjestelmää.

3. Vaikka Suomen ympäristöpolitiikka kuuluu maailman kärkiluokkaan, meidän tulee tehdä vielä enemmän.

Tämä johtuu loogisesti siitä, että suomalaisten hiilijalanjälki on – monen tekijän summana – maailman korkeimpia ja suuri osa nykyisestä hyvinvoinnistamme on tapahtunut ympäristön kustannuksella. Luvussa 2. olemme esittäneet keinoja vielä kunnianhimoisempaan ympäristöpolitiikkaan.

TÄMÄN RAPORTIN tarkoituksena ja tavoitteena on ollut herätellä lukijat siihen, että nyky-Suomi ei tee sukupolvien välisesti oikeudenmukaista politiikkaa. Tulevilta sukupolvilta puuttuvat edunvalvojat ja lobbarit, ja poliitikot tykkäävät enemmänkin lyhyen tähtäimen asioista.

Valtiontalouden pitkän aikavälin tasapaino, pullataikinan lailla paisuva ja muut yhteiskunnalliset resurssit kaappaava eläkejärjestelmä, tai hiilinieluihin tai luontokatoon liittyvät kysymykset eivät saa niille kuuluvaa huomiota julkisessa keskustelussa – eikä varsinkaan eduskunnassa.

Tämä on sukupolvista itsekkyyttä ja ajattelun köyhyyttä. Kutsun kaikkia huolestuneita vaatimaan parempaa, yhdessä.

Liite

PALKANSAAJAN VUOSITULO ja siihen perustuva vuotuinen verontarve on laskettu kertomalla kuukausipalkka 12,5:llä (12 kk:n palkka + 0,5 kk:n palkkaa vastaava lomarahana). Lomarahan maksukuukautena työkuukausi, tulot, verot ja maksut ovat 1,5-kertaisia olettaen, että koko vuoden lomarahana maksetaan kerralla.

Laskelmien esimerkkipalkansaaja on alle 53-vuotias, jonka verotuksessa on huomioitu vain automaattisesti verottajan viran puolesta tekemät vähennykset. Viran puolesta tehtäviä vähennyksiä ovat muun muassa tulonhankkimisvähennys, ansiotulovähennys, työtulovähennys ja perusvähennys.

Valtion tuloverotuksen ja yle-veron lisäksi muut veroperusteet ovat:

- keskimääräinen kunnallisveroprosentti 7,46 %
- keskimääräinen kirkollisveroprosentti 1,38 %
- sairausvakuutusmaksut: sairaanhoitomaksu 0,51 % ja päivärahamaksu 1,01 %
- työttömyysvakuutusmaksu 0,79 %
- palkansaajan työeläkemaksu 7,15 %
- Työnantajan maksuperusteet ovat vastaavasti seuraavat:
- Työnantajan TyEL-maksu 17,66 % bruttopalkasta – TyEL-konaimaksu yht. keskimäärin 24,81 %, josta vähennetty alle 53-vuotiaan palkansaajan osuus 7,15 %
- Työttömyysvakuutusmaksu (keskim.) 0,79 % bruttopalkasta
- Sairausvakuutusmaksu 1,16 % bruttopalkasta
- Työnantajan tapaturmavakuutusmaksu (keskim.) 0,70 % bruttopalkasta
- Ryhmähenkivakuutusmaksu (keskim.) 0,06 % bruttopalkasta

Lähteet

1. The evolution of the planetary boundaries framework. Lisensoitu CC BY-NC-ND 3.0 -mukaisesti. (Tekijä: Azote for Stockholm Resilience Centre, Stockholm University, perustuen: Richardson et al. 2023, Steffen et al. 2015, and Rockström et al. 2009).
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165065/YM_2023_27.pdf.
2. Pauly, D. (1995) 'Anecdotes and the shifting baseline syndrome of fisheries', *Trends in Ecology and Evolution*, 10(10), s. 430.
3. Harjanne, A., Räisänen, H. and Eronen, J. T. (2021) 'Suomen pandemiapolitiikka näköalana ilmastokriisipolitiikkaan', *Tiede & edistys*, 45(4), s. 348–366. Saatavilla: <https://doi.org/10.51809/te.109678>.
4. Stern, N. (2006) *Stern Review: The Economics of Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
5. Dasgupta, P. (2021) *The Economics of Biodiversity: The Dasgupta Review*. London: HM Treasury.
6. Ympäristöministeriö (2023) *Ilmastovuosikertomus 2023*. Saatavilla: <https://www.stat.fi/tup/ suomi90/maaliskuu.html>.
7. Tilastokeskus (2007) *Energian käyttö ja lähteet 1917–2007*. Saatavilla: <https://www.stat.fi/tup/ suomi90/maaliskuu.html>.
8. Säynäjäkangas, J. and Kellokumpu, V. (2020) 'Biotalous vai kuitupuukapitalismia?'. Saatavilla: <https://politiikasta.fi/biotalous-vai-kuitupuukapitalismia/>.
9. Kivimaa, P. et al. (2021) *Kuinka oikeudenmukaisuus voidaan huomioida ilmastopolitiikassa?*, Suomen ilmastopaneelin julkaisu- ja 2/2021. Saatavilla: <https://www.ilmastopaneeli.fi/wp-content/uploads/2021/06/ilmastopaneelin-julkaisu-ja-2-2021-kuinka-oikeudenmukaisuus-voidaan-huomioida-ilmastopolitiikassa.pdf>.
10. Oinaala, S. (2018) 'Vangitut virrat', *Luonnonsuojelija*, 4/2018. Saatavilla: <https://www.sll.fi/2018/11/26/vangitut-virrat/>.

11. Luke (2023) Vaelluskalakantojen palauttaminen rakennettuihin vesistöihin. Saatavilla: <https://www.luke.fi/fi/ajankohtaista/teemat-ja-kampanjat/miten-vaelluskalakantoja-elvytetaan-rakennetuissa-vesistoissa/vaelluskalakantojen-palauttaminen-rakennettuihin-vesistoihin>.
12. Ojanen, P. et al. (2021) Soiden käyttö Suomessa. Suoseura. Saatavilla: <https://www.suoseura.fi/ojitettyjen-soiden-kestava-kaytto/soiden-kaytto-suomessa/>.
13. Suomen ympäristökeskus (2022) Näin kevennetään metsäojituksen vesistövaikutuksia. Saatavilla: <https://www.vesi.fi/vesitieto/nain-kevennetaan-metsaojituksen-vesistovaikutuksia/>.
14. Suomen luonnonsuojeluliitto (2024) Suomalainen luontokato. Saatavilla: <https://www.sll.fi/luontokato/suomalainen-luontokato/>.
15. Hukkinen, J. L. (2019) 'Tarvitsemme demokratiaa, joka hillitsee yksilön vapautta tehdä mitä huvittaa'. Helsingin Sanomat. Saatavilla: <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000006102128.html>.
16. <https://www.libera.fi/julkaisut/pidetaan-vauraus-maassa/>.
17. Laskenta perustuu Veronmaksajien keskusliiton laskelmaan. ks. liite 1.
18. <https://www.eurojatalous.fi/fi/2023/6/julkisen-talouden-suunnanmuutos-odotetuakin-vaikeampaa/#:~:text=Julkiset%20menot%20ovat%20kasvaneet%205,tapa%20pienent%C3%A4%C3%A4%20julkisen%20talouden%20alij%C3%A4%C3%A4m%C3%A4%C3%A4>.
19. <https://www.talouselama.fi/uutiset/suomen-taloukskasvu-lahes-maailman-heikointa-miksi-suomalaiset-eivat-ole-huomanneet-tata-ihmettelee-tiedon-kaivanut-johnny-akerholm/3036b36b-bfc7-4aed-8bd4-e0d33fb56165>.
20. <https://tyoelakelehti.fi/2022/10/elakeutisia-muista-maista-6/>.

Libera

Libera-säätiö on vuonna 2011 perustettu itsenäinen ja puoluepoliittisesti sitoutumaton ajatuspaja, joka tukee ja edistää yksilönvapautta, vapaata yrittäjyyttä, vapaita markkinoita ja vapaata yhteiskuntaa. Sen toiminta koostuu tiedotus- ja julkaisutoiminnasta, tutkimustyöstä ja tapahtumien järjestämisestä. Libera on yksityisesti rahoitettu, toiminnallinen ja yleishyödyllinen säätiö.